

PRZEŚPIECZNY (120) *ai*

prześpieczny (102), **prześpieczen** (13), *prześpieczny a.ześpieczen* (5).

-f- (90), -ś- (28), -(s)- (2).

Oba e jasne.

comp *prześpieczniejszy* (24); *-éjszy* (2), *-(e)jszy* (22).

sg m N *prześpieczny*, *prześpieczniejszy* (23), *prześpieczen* (10); *~ (attrib)* *prześpieczny* (1); *~ (praed)* *prześpieczny* (20), *prześpieczen* (10); *prześpieczny* *OpecŻyw*, *BielKom*, *SienLek* (2), *BielSpr*, *BielRozm*; *prześpieczen* *MurzHist*, *LubPs*, *RejPos*; *prześpieczny* : *prześpieczen* *BierEz* (5:2), *FalZioł* (1:2), *BielKron* (6:1), *BielSat* (1:1), *ArtKanc* (1:1). *◇ G* *prześpieczn(e)go*, *prześpieczniejsz(e)go* (2). *◇ A* *prześpieczny* (3), *prześpieczn(e)go* (2). *◇ I* *prześpiecznym* (4), *prześpieczniejsz(e)m* (1) *GliczKsiąż.* *◇ f N* *prześpieczną*, *prześpieczniejszą* (9); *-ã* (4), *-(a)* (5). *◇ G* *prześpiecznej* (2); *-[éj]*, *-(e)j* (2). *◇ A* *prześpieczniejszą* (1). *◇ I* *prześpieczną* (3). *◇ n N* *prześpieczn(e)*, *prześpieczniejsz(e)* (4), *prześpieczno* (2); *~ (attrib)* *-(e)* (1); *~ (praed)* *-(e)* (3) *FalZioł*, *Leop*, *BielKron*, *-o* (2) *LibLeg*, *Diar.* *◇ G* *prześpieczn(e)go* (2). *◇ D* *prześpieczn(e)mu*, *prześpieczniejsz(e)mu* (2). *◇ A* *prześpieczné*, *prześpieczniejszé* (15); *-é* (2), *-(e)* (13). *◇ I* *prześpiecznym* (1). *◇ L* *prześpiecznym*, *prześpieczniejszym* (3). *◇ pl N m pers* *prześpieczni*, *prześpieczniejszy* (18). *subst m i f* *prześpieczn(e)*, *prześpieczniejsz(e)* (3). *n (praed)* *prześpieczn(e)* (2) *FalZioł*, *BudBib*, *prześpieczny* (1) *LibLeg*. *◇ G* *prześpiecznych* (1). *◇ A m pers* *prześpieczn(e)* (1). *subst* *prześpieczn(e)* (2). *◇ pl I m* *prześpiecznymi* *MWilkHist* (2), *prześpieczn(e)mi* (1) *FalZioł*.

Sł stp, Cn brak, Linde XVI w.

1. *Wolny od niebezpieczeństwa, nie zagrożony; securus HistAl, PolAnt, Calag, JanStat; munitus Vulg [w tym: o miejscach (35)] (75)* : Tedy kupiec ná drzewo wftąpił/ Aby tákoześpieczen był. *BierEz* I4, H2v, M3v, R2v; *FalZioł* V 52; *RejPs* 82v; *HistAl* I6; *MurzHist* Lv; *KromRozm* I P2v; ípráwował fye y gotował tu ná fwyecýe ku wycznemu á przełpyecznemu vżywányu bogá/ yáko nawyíííííego dobrá fwego *KromRozm* III B2; Tenčí Pan ítrzeże wełcya y wyfcia twoiego/ Abyś yuż był przełpyeczen zá tą ítrażá yego *LubPs* cc3; íz gdy [luteranie] pokoiá domowego v Cełárzá niemogli vprošíc/ może káždy rozumieć/ íz w thym wátpieniu niefá [!] przełpieczni. *BielKron* 210; á Krol mu [Stefanowi] náznáczył y poštąpił Hálickiego zamku/ áby tam miał íkład íwoim íkárbo^mześpieczny. *BielKron* 387v, 194v, 239, 254v, 402, 442 (9); *Mącz* 314a; [król] Nigdy nie íeft przełpieczen/ ma być záwždy zbroyny *BielSat* N4v; *BielSpr* 28v, 63v; *BudBib* 4.Esdr 7/13; (*did*) Káíphas. (–) Stároftę my námowimy íáko żywnie íámi chcemy. Íz będziećie przełpiecznymi *MWilkHist* D3v, D2v; *ArtKanc* A13v; ÍZ zbytnia íwawola y wielkość zlodziei ztąd rozmnożyłá íie/ że zlodzieie máią rzeczy krádzionych v Zydów przedawánié przełpieczné *SarnStat* 262; [*poddani nasi*] mężobóyftwá przez wízelkiego ná Bogá y ludzie baczenia czyniá ták/ íz íuż wiele ich nietylko w domiéch/ ále y w košciólách nie íá przełpieczni. *SarnStat* 607; [*BielKron* 1551 16v, 23, 45].

prześpieczny (prześpieczen) od kogo, od czego (11): Gdy ktho pije wodę Dzięgielową na koždy dzień dwa łoty/ [...] Taki człowiek może być przełpieczen od każdej niemocy *FalZioł* II 21d, IV 54c; lífthy ye⁸⁰ M poslacz raczil, kthoremy by lysthy myastha ony myaly bycz przespieczny od wízelakye^y skody voyfka *LibLeg* 7/35v; Abowyem pan bog ták o takim powiáda káżdym/ íz gdy on

práwie vmiłował mnie vczynięgo też przelpieczne⁸⁰ od káždęy złęy przygody *RejPs* 136v; Czyńcie przykazania moie [...] chćećieli [!] by wam ziemiá dawála vżytki fwoie/ ktorých byście vzywáli do woley/ przelpieczni od wfelkiey burzy *Leop Lev* 25/19; *BielKron* 316v; *SienLek* 156v; *RejPos* 142v; ABy też przelpiecznięfzy byli od zdradziec iákich/ vtwierdzali przyfięgami fwoie przelżone Sprawce Woienne *BielSpr* 11v; *OrzJan* 78. Cf »przelpieczny od nieprzyjaciela«.

przelpieczny przeciw czemu (1): izałz fámo mieyfce y połozenie kráin Mácedońfkich/ nas według ich przyrodzonego połozenia/ przeciw káždęgo nieprzyjaciela nawałnością [*lege*: nawałności] przelpiecznych nieczyni *BielKron* 244v.

przelpieczny przed kim (1): [zbuntowane chłopstwo ciągnęło przez krainy] przed ktorými nie mógł być przelpieczny żaden Pan *BielKron* 202.

przelpieczny w czym (2): [*Saskowie prosili Cesarza*] áby káždy w fwoiey wierze/ w pokoiu był przelpieczny *BielKron* 209; S they przyczyny przelpiecznięfzyfmy byli w ciągnieniu/ áżefmy przyfzli do they rzeki gđżełmy fie potykali z Nigryty pierwey *BielKron* 451v.

przelpieczen między czym (żywotne) (1): był przelpieczen Prorok święty/ między frogimi żwierzęty. *ArtKanc* 118v.

W połączeniu szeregowym (1): Kupczom thez iest wolno y othworzono y przelpieczno zmoldawskiej ziemie chodczic do nałchich ziem. *LibLeg* 6/78v.

Przysłowie: Ale kto iest pokornieyfzy/ Tenći bywa przelpiecznięfzy *BierEz* K, O2v.

Wyrażenia: »przelpieczny brzeg« (1): Opuściwfzy onę kráinę/ puściliłmy fie ná przelpieczny brzeg *BielKron* 447v.

»droga przelpieczna, [jechańie a. przejazd przelpieczny(-e)]« (2): Pobrawłfzy wiele miałł Turcy w Dalmáckich [...] kráinách/ przywłałczyli łobie miałłá y zamki [...] áby łobie lepłzá drogę á przelpiecznięfzą do Węgier otworzyli *BielKron* 308v, 398v; [z ktorých [ogrodów] czynsz [...] na pożytek miejski obracają [...] a nawięcej dla przejazdu przelpiecznego z solá *LustrRus* II 42; *BielKron* 1597 484 (*Linde*)].

»miejsce przelpieczne« = *locus munitus Vulg* [szyk 9:6] (15): *BierEz* K3; mvfiálem zafię zgardłem naiake przel piecznięfze [!] miełce vciekać. *SeklWyzn* 4v; *MurzHist* C3; *Leop Iudic* 9/46; Po wywołaniu Luterá/ polecilł go Kfiążę Sáskie niektorey fláchćie/ áby go odwiedli ná mieyfce táiemne przelpieczne *BielKron* 197v, 194, 214, 249, 309v [2 r.], 371 (11).

»przelpieczny od nieprzyjaciela« (1): [*Starzy ludzie waleczni okopywali się z wojskiem*] ftąd byli przelpieczni w nocy od nieprzyjaciela *BielSpr* 7v.

»przelpieczny pokoj« (1): [*ludzie gnębieni przez smoki uradzili*] Aby onych dwu łmokow gardł iáko pozbáwić/ A tym fię przelpiecznego pokoiu nábáwić. *CzahTr* E2v.

»przrzeczenie przelpieczne« = *obietnica bezpieczeństwa* (1): Przyiechał tedy do Spiry Cefarz ná Syem [...] do kthorego Kfiążethá Luterłkie połáli połły fwoie łthymi Artykuły/ iefli im przrzeczenie vczyni przelpieczne *BielKron* 221.

Szeregi: »obronny a przelpieczny« (1): Co gdy vłtyłzeli ći kthorzy miełłkáli ná wieży Sychimitow/ wełłli do Bożnice Bogá fwego Beryt/ gđzie byli z niem przymierze vczynili/ y ftąd że ono mieyfce imię wzięło/ ktore było bárzo obronne á przelpieczne [*qui erat munitus valde*] *Leop Iudic* 9/46.

»nie pewny ani prześpieczny« (1): Iż nyepewna áni prześpyeczna rzecz piśmem piśmo wykłádác.
KromRozm II q4 marg.

»w pokoju i prześpieczny« (1): [*Kajetan wezwał do siebie Lutera*] przytym dał mu dwie rzeczy ktemu chceli mieć łáfkę Pápiełką y inych duchownych á w pokoiu być y prześpiecznym/ iedná áby fwe błędy odwołał *BielKron* 194.

[»świebodny i prześpieczny«: Rádźili iedni áby byli pierwey Choćim wzięli/ á nieprzyaciela łobie pozad nie zołtáwowáli/ iżby świebodne y prześpieczne było iechánie do woýłká *BielKron* 1597 484 (*Linde*).]

»prześpieczny a (i) wolny« (2): y miałem prześpieczne á wolne wśzędzie przeście/ iż rozumieli wśzyfcy tho o mnie/ żem [...] Pielgrzym *BielKron* 457v; [*kupcy*] którzy łą w poddáności náłzý/ y zakonu/ niech wśzędzie ná źiemiach y ná wodách będą prześpieczni y wolni [*tuti et securi JanStat* 877] *SarnStat* 1098.

W przen (2) : [*król postanowił prawo*] áby wśzyfłkim wćiśnionym [...] prześpieczna do áppelláciiey y odezwania vcieczká otworzoná była [*totum ad illud appellandi JanStat* 1017] *SarnStat* 952.

Szereg: »pewny a prześpieczny« (1): w vąthplyuych rzeczach droga pewnyeyfza a prześpyecznyeyfza ma bycz obyera *PatKaz I* 15v.

2. *Wolny od obaw, mający poczucie bezpieczeństwa; pogodny, spokojny; vegetus Mącz* (31) : *FalZioł* II 5d; Azaż sie tobie nie widzi Lepszy żywot śrzednich ludzi, Ktory[ch] rozkoszy prześpieczne I przyjaźni pożyteczne? *BierRozm* 7; *Diar* 43; á Troiáni w ten čás goduiąc popili sie á poñgli będąc prześpieczni. Grekowie ie nád nádzyeię ich zwoiowáli *BielKron* 61; Wykłádał káždy swoię rzecz przed łędźmi. Przekłádał pirwfy moc wina [...] człowiek po nim bywa wesoły/ prześpieczny [...] nikogo sie nie boi *BielKron* 115v, 124, 303, 355, 369, 409v; *Mącz* 477a; *SienLek* 19; Gdzie grołzá niezachowálz/ iużes nędznik wieczny/ A iefli sie zádlużyłz/ nie będźiefz prześpieczny. *BielSat* Dv; *BielSpr* 39; *BielRozm* 25; *CzahTr* B4v; [*BielKron* 1551 34v].

prześpieczny w czym (1): Do nog im [*orłom*] miechy przypráwił/ Do każdego dzieię władził. Ktore mu mięfo pułzczáło/ Albo wzgorę podnałzáło. A gdy sie ták zwyczáili/ A w tym iuż prześpieczni byli: Ezop gdy čás vpátrzył słufzny/ Iáchał do Egiptu z nimi. *BierEz* Gv.

Wyrażenia: »prześpieczny zdrowia« (1): Liłzká [...] w nogi sie porániłá: Więc nárzekáiąc wzdycháłá/ A tarn tákó obwiniáłá: Iam sie ku tobie łkóniłá/ Bych prześpieczna zdrowia byłá. A otoś mię tákó zdrádził/ Iżes mi nogi poránił. *BierEz* H4v; [*Iaropełk* [...] vćiekł s Kijowá do Rodenu Zamku/ ktory leżał ná vćiu rzeki Iurfy/ gdzie sie być prześpiecznym zdrowia [= *życia*] łwego rozumiał *StryjKron* 131 (*Linde*)].

»żywot (a. życie) [jest] prześpieczne« [*szyk* 4:1] (5): Żywot mierny prześpieczny. *BierEz* M3v, L2v; *BielKom* D5v; *BielKron* 3; [*ludzie zacni*] tę iednę niepoślednieyřzą [*naukę*] nam ku prześpiecznieyřzemu życiu [...] zołtáwili *WerKaz* 275.

W przen (4) :

Wyrażenia »prześpieczna myśl« (1): (*marg*) Sthały y o fzczeńcie mało dba. (–) A [*stateczny rzeczy*] terázeyřze też iuż łobie rozumem rozważa co z nimi czynić/ á ktemu po łobie ma nieomyłne obietnice Páńłkie/ tedy záwždy wesoł/ thedy záwždy s prześpieczną myłłá łobie łtoi *RejZwierc* 88.

»serce prześpieczne« (2): A tak na to [zdrady świata] to inadz najlepszy plastr [...] Mieć myśl wolną a ferce prześpieczne *RejJóz* Q4, E2v.

»prześpieczne sumnienie« (1): [Cesarz mówił, iż dekret słusznie jest uczynion] przeto Książę Sáfkie y wżytcy towarzysze iego mieli náto przyzwolić/ o których też to idzie zbawienie dużne/ y prześpieczne sumnienie *BielKron* 207.

a. *O wypowiedziach: nieskrępowany* (4) : chciano nam odiać te znamienite straze wolności názych starodawne/ iezik prześpietzn *PaprUp* F4v, L4; [zacnych y dzielnych spraw ludzkie/ ostręgo rozumu/ doświadczonéy mądrości/ prześpiecznéy y rozrywczéy wymowy/ chwalców potrzebuią *SkarżyńKaz* 3].

Wyrażenie: »prześpieczna rzecz« = *śmiała wypowiedź, mowa* (2): Lafki [...] przyiechał do Solimaná do Konstantinopolá/ sprawował poselstwo od Ferdynándá prześpieczną rzeczą miánuiąc często możność Cefárzá Krześciańskiego/ kthoremu sie niegodzi brátá Ferdynándá odstępić/ pobudził náfię Cefárzá iż on tak prześpieczną rzeczą miał záfrálować oblicze iálne Cefárskie *BielKron* 311v.

3. *Odpowiedni, niezagrażający, pewny (o środkach leczniczych)* (5) : sok wycińiony z banie á z rożanym oleykiem zmieszany/ bolenie wżu [...] oddala, á zwlászczá dzieciem lekarstwo iest prześpiczne [!] *FalZioł* I 39d; przy dawaniu takich rzeczy [silnie działających leków] profty człowiek wżytkiego baczyć nie może/ [...] Ma żądać pomocy doctorowkiewy, aby rzecz tym prześpiecznięsza była *FalZioł* V 27, III 30b, V 70.

prześpieczny ku czemu (1): á te⁸⁰ lektwarzu pani ma [...] pożywać, przez kielko dni/ abowiem iest rzecz prześpieczna ku pożywaniu á wżyteczna niepodobnie ku poczęciu. *FalZioł* V 86v.

4. *Dobry, należyty (o stanie fizycznym i umysłowym człowieka)* (4) : [wódka ze dwunaści ziół] oczy iálne y prześpiecznego weyrzenia czyni. *FalZioł* II 19d; A przeto prześpiecznego zdrowia młodzieńczego/ potrzeb yeft iżeby przez wstawiczną pracą wśmierzani bywali. *KwiatKsiąż* D.

prześpieczny ku czemu (1): ciała czyfte prześpiecznięysze są ku odpieraniu przeciw iadowitości powietrza *FalZioł* V 61.

a. *Mądry, doświadczony* (1) : gdy dzyecyę w szkole álbo w kolegium yákyem v prceptorá [!] dobrego wżyć sie będye/ nye yeft rzecz nyepodobna áby y byegleyfsem y prześpyecznyeyfsem sítáć fye nye myáło. *GliczKsiąż* K6.

5. *Życzliwy, przyjazny (o sposobie bycia człowieka)* (3) : [Józef] był miły/ bo był w flowie prawdziwy wierny ij prześpieczny w żywocie swoiem ij w wżynku był profty/ dobry/ śmierny *OpecŻyw* 4v; Chodziły kthemu dzieci ná ćwiczenie iáko do iedney szkoly/ áby słyfzeli ludzkie rozmowy/ á stąd sie wżyli obyczáiw/ prześpiecznéy rozmowy thowárzyfkiewy śmiechow/ powieści/ y innych *BielKron* 272v.

Wyrażenie: »prześpieczny w mowie« (1): Bądź przespieczny miedzy ludźmi w mowie/ Niechay czápki w potkaniu ná głowie *BielKom* F4.

6. *Pewny, niewzruszony* (1) :

Szereg: »pewny i prześpieczny« (1): á ná kołcyelnym podányu y náuce/ yáko ná pewnym y prześpyecznyim gruncie prawdy iádzić fye mamy *KromRozm* III A4v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : Sicher. Prześpieczny. Securus. *Calag* 441a.

Synonimy: 1. pewny, swobodny, wolny; 2. niebojazy, nietroskliwy, pewny, śmiały, wolny; 3. pewny; 4. dobry, zdrowy; 5. przyjazny, sprzyjazny, życzliwy; 6. pewny.

Cf **BEZPIECZNY, NIEPRZEŚPIECZNY**

DDJ